

O cotitură interpretativă

Hermeneutica radicală și opera de arhitectură

Cotitura interpretativă

Acest studiu va explora problema „interpretării”, într-un efort de a lega perspectivele ontologice ale hermeneuticii filozofice de practica disciplinelor interpretative, cu referință îndeosebi la arhitectură. „Teoria” interpretării ca problemă filozofică ia deja în considerare „practicile” de angajare în lumea-viață, implicând astfel înțelegeri ale „operelor” de artă sau de arhitectură din lume. Voi scoate în evidență noi perspective asupra criticii arhitecturale, istoriei și educației ca derivând din trei aspecte ale acestei „ființări” și activități lumești interpretative: contextualitatea, interactivitatea și temporalitatea sa.

Toată cunoașterea, și însăși existența omului, se conformează limbajului și constă în interpretare. Această afirmație radicală relevă termenii punctelor de interes schimbătoare și crescânde ale preocupărilor filozofice din epoca modernă. Acum două sute de ani, când filozofia a părăsit emfaza metafizică și a luat o turnură epistemologică¹, știința Iluminismului reprezenta un model pentru condițiile și caracteristicile cunoașterii. Cotitura lingvistică, în primele două treimi ale secolului XX, a căutat în limbă modele ale structurii și caracteristicilor înțelesului... Ambele, știința și lingvistica, și-au dovedit influența în diverse domenii, inclusiv în arhitectură.

În ultimul timp, aspectul interpretativ, cu elemente preluate recent atât din filozofia științei cât și din critica literară, privește caracteristicile *activității interpretative* – în ce fel suntem relaționați cu lucrurile și fenomenele acestei lumi.² În urma decesului idealismului și pozitivismului (fără modele stabile de cunoaștere sau de sens) suntem lăsați să cercetăm *activitățile* fortuite, sociale și istorice prin care luăm contact cu lumea.

Acest eseu este, categoric, general, și nu urmărește să creioneze o istorie a gândirii filozofice moderne. Alte discipline însă, într-o meditație interioară au preluat idei din această cotitură interpretativă: dreptul, teologia, istoria, teoria literaturii și chiar și știința. Aceste discipline, în care are loc un fel de „practică” în „lumea reală” a discursului sau a societății, au furnizat într-adevăr acele întrebări și acele exemple prin care teoria interpretativă a devenit mai rafinată și și-a sporit influența. Scopul studiului este de a sugera maniere în care cotitura menționată poate fi importantă pentru arhitectură, dar și arhitectura importantă pentru aceasta. Deși în forma sa pură, dezvoltată de Heidegger și Gadamer⁵ hermeneutica filozofică este la nivelul reflecției ontologice pure, ea devine atât productivă cât și legitimă pentru a arunca lumină asupra unui domeniu cum ar fi arhitectura⁴ (ca practică fixată în lumea socială), deoarece chiar o înțelegere a unei astfel de fixări este elementul distinctiv al acestei ontologii.

Hermeneutica radicală

Interpretarea nu este pur și simplu *un act*, ci *felul în care suntem*, natura existenței noastre. Baza cotiturii interpretative este recunoașterea, prevalentă acum în filozofia hermeneutică de pe continent⁵, atribuibilă în primul rând lui Heidegger, cum că radical, fundamental vorbind, interpretarea este însăși structura ființei noastre. Suntem în permanență implicați într-o lume⁶ în cadrul căreia ne relaționăm față de toate celelalte entități, inclusiv propriul trecut și țel, prin activitatea de

interpretare. Fiecare moment din existența noastră constă din interpretare, din clipa în care ne trezim și ne uităm la ceasul deșteptător sau vedem culoarea cerului de afară. Interpretarea este trăsătura universală omniprezentă în toată activitatea și ființa umană.

Acest mod interpretativ de a fi are o structură cu caracteristici specifice, relevante. Ne găsim împlântați în lume întotdeauna, cu îndatoririle, motivele și dorințele noastre. Totul se întâlnește pe contextul unui fundal plin de rețele relaționale, tradiționale, înțelesuri, moduri de viață, practici împărtășite, pe scurt, „o întreagă lume”. „Ființarea noastră în lume” printre alte lucruri și pe lângă alte ființe prezintă o legătură dinamică între trecutul și viitorul nostru.⁷ Mă voi limita la explicația că „găsindu-ne deja ființând în această lume” trei aspecte sunt implicate: faptul este întotdeauna *contextual*, întotdeauna *interactiv* și întotdeauna *temporal*. Cu alte cuvinte, ne găsim mereu într-o lume de relații și implicații, suntem întotdeauna în legătură cu alte entități prin dialog și influență reciprocă și proiectăm întotdeauna spre viitor posibilități din trecutul pe care ni-l amintim. Din fiecare dintre aceste trei și din toate laolaltă putem deduce implicații semnificative pentru înțelegerea noastră în ceea ce privește arhitectura, activitatea de a o percepe și interpreta, atât în procesul de predare cât și de practicare a sa. (În învățământul arhitectonic ne gândim la istorie, teorie, critica proiectării sau felul în care o anume operă de arhitectură se prezintă ca o interpretare a contextului său sau a unei lumi sociale și culturale).

Lucrarea sau textul de arhitectură

„Lucrările” de arhitectură *lucrează* deja pentru noi în cadrul acestei structuri de percepere și înțelegere. Teoria hermeneutică înțelege deja „lucrarea” în cadrul contextului unui angajament, de vreme ce se concentrează asupra *activității noastre de angajare*. Astfel, ea conține deja o investigație a problemelor principale cu care ne luptăm în cadrul discursului

arhitectural. În drept, teologie și literatură, domenii în care hermeneutica a fost activ consultată de mai multe decenii, ceea ce se interpretează în mod conștient, deliberat este, desigur, un text, în mod specific texte provenind din timpurile dinainte, ocupând o poziție respectată în cadrul tradiției și prezentând un oarecare interes pentru prezent. Problemele ce se ivesc din abordarea reflexivă a acestor texte includ: aplicabilitatea textului la o lume mai extinsă și preocupările acesteia, influența textului și interpretările sale despre curgerea discursului, procesele de continuitate, revizuire și critică cu privire la text și la temele ce se presupune că le implică. În mod cert, acestea vor fi toate aplicate și discursului despre arhitectură care abordează, definește și explorează semnificația „textelor” sale.

În prezentarea implicațiilor acestei teorii pentru percepția arhitecturală permiteți-mi să vă ofer ideea de „lucrare” în locul „textului”. În aceste discipline, „materia” este, în mod clar, textuală, în timp ce în arhitectură orice fel de afirmații cum că lucrările sale sunt analoge celor din limbajul verbal nu ar fi decât deconcertante.⁸ În schimb, mă voi juca, profitând de ambiguitate, cu acest cuvânt, „lucrare”.⁹ În primul rând, lucrarea este deja înțeleasă ca „lucru făcut” prin efortul omului („lucrare”) și voință. Totuși, făcându-și apariția și ieșind din această lume de origine, și apărându-ne cumva plină de interes, „lucrarea” deja „lucrează” pentru noi. Se impune atenției noastre o dată cu (cel puțin prin implicație) lumea din care a luat naștere. Își deschide cuprinsul, își prezintă contextul către noi, propriului nostru context de preocupări. În al doilea rând, „lucrează” deja, oferind comparații, negații și influență în propriile noastre contexte de implicare. În al treilea rând, „lucrează” deja ca acel lucru prin care și pe baza căruia avem și, în același timp, înțelegem tradiția și ni se pare posibil să decidem asupra acțiunii viitoare cu hotărâre critică. „Lucrarea lucrării” o aduce astfel în cadrul aspectelor contextuale, interactive și temporale ale activității noastre interpretative. (Prin extensie, „lucrarea” poate cu ușurință sugera un text scris ce contribuie la discursul

arhitectural sau chiar disciplina arhitecturii ca întreg, de vreme ce ambele pot fi concepute numai cu referire la o acumulare de „lucrări” și „texte”).

Lucrarea nu este un „obiect estetic”

Obiceiul nostru de a „privi” lucrarea ca pe un „obiect” sau o preocupare „estetică” trebuie să înceteze. Metodele fondate fundamental pe știință (cum ar fi analiza formală sau categorizarea stilistică) domină încă o bună parte din practica interpretativă, operând în general cu presupunerea că „lucrarea” este „unde va acolo” separată de noi, cu un fel de realitate „obiectivă” la care putem câștiga acces prin metode analitice. În arte, acea realitate se presupune cel mai adesea a consta în probleme „estetice” de formă, senzație, conținut sau stil, pe care noi ca „subiecți” o putem explica. Teoria hermeneutică respinge însă în mod fundamental dihotomia subiect-obiect, subliniind în schimb că suntem întotdeauna deja angajați față de lucrarea în chestiune și că orice fel de „obiectificare” a lucrării este o restrângere a implicațiilor semnificative deja în funcție.

În interpretarea arhitectonică istorică, de exemplu, absența unui sentiment de relevanță este adesea deplânsă de studenți, deși probabil chiar această restrângere a lucrărilor ca „obiecte estetice” este una din cauze. Categorisirea lucrării ca „obiect” și definirea problematicii sale ca „estetică” acționează specific împotriva angajării deoarece tind contra înțelegerii că întâlnirile deplin implicate, interpretative sunt deja „așa cum suntem”.

Hans-Georg Gadamer a propus o critică serioasă a conștiinței estetice moderne¹⁰, descriind cum presupune aceasta un mod de experiență ce nu corespunde felului în care, ca ființe omenești, suntem în majoritate, întotdeauna într-un fel de angajare contextuală, interactivă, temporală. Pentru arhitectură, se poate susține la fel de bine că o astfel de restrângere metodologică nu corespunde modului în care arhitectura, în cea mai mare parte a sa, este înrădăcinată în felul de viață și practicile

lunii sociale și culturale, reacționând la problemele de zi cu zi cum ar fi clima și folosința. Principiul lui Gadamer de „nediferențiere estetică” arată artificialitatea izolării așa-zisei „experiențe estetice” de alte domenii mai pragmatice și prereflexive, sau de înțelegerea și interacțiunea propriei lumi și țeluri ale interpretului, sau de scurgerea timpului. „Estetica” nu deschide „înăuntrul”, „cu” și „cătredin” care formează structura inerentă a „ființei” noastre interpretative.

Această accentuare a „esteticului” din întregul univers de probleme ce constituie existența noastră nu neagă faptul că ceva special derivă din artă, din lucrarea de artă sau roadele ambiției artistice. Într-adevăr lucrările de artă au o capacitate deosebit de puternică de a acționa asupra noastră și de a ne influența înțelegerea, de a ilumina și privi critic lumea vieții noastre și practicile sale.

Obiceiul de a restrânge arta ca „estetică” și lucrările ca „obiecte” aduce un serios deserviciu acelora dintre noi care continuă să pretindă că arhitectura este artă. Rezultă din această obiectificare că lucrările noastre nu trebuie să aibă o astfel de influență; că arta nu este cunoaștere, că nu are nici un loc anume în lumea vieții sau că senzațiile sale formale reprezintă un suficient motiv de a fi. „Sacralitatea” artei, astfel simțită, nu are nici o justificare în termeni de plinătate a lumii sociale și culturale. Pentru Gadamer și Heidegger, lucrarea de artă deschide în schimb o lume, revelă adevărul¹¹, angajează și ne lărgește propriile orizonturi, ne provoacă lumea proprie și înțelegerea de sine, astfel încât vedem lumea într-un mod nou. În cazul unei lucrări mărețe întreaga noastră autoînțelegere se găsește sub semnul riscului, nefiind noi cei care înterogăm un „obiect”, ci „lucrarea” care „lucrează” asupra noastră, punându-ne întrebări, provocându-ne în cadrul întregului context al lumii și autoînțelegerii noastre. Vechiul slogan „relevantă” este acum perceput ca fiind prea slab; întâlnirea cu opera de artă ne infiltrează înseși ființa și este acum pe deplin în maniera acesteia.

Interpretările estetice ale artei separă forma de adevăr. „Paradisul pierdut” se presupune a fi formal o operă grandioasă,

dar finalmente „neadevărată”. Această judecată este valabilă numai când lucrarea este privită „obiectiv” – scoasă din lumea sa de viață și presupusă a avea foarte puține în comun cu preocupările noastre prezente. Într-o asemenea restrângere, considerăm „adevărul” prezent a fi corect și de la această distanță, presupunem că prezentul nu trebuie încercat punându-i-se prejudecățile sub semnul riscului printr-un dialog deschis, interactiv cu alte „adevăruri”, cu o altă lume a vieții așa cum ne este adusă în lucrare.

Nu suntem un „subiect” detașat

Întâlnirea cu lucrarea și cu lumea ne este deja modelată de preocupările noastre; astfel încât la fel cum nu poate fi un „obiect” detașat, nu putem nici noi fi un *subiect* neimplicat. Teoria hermeneutică, accentuând *activitatea* de înțelegere, o relevă a fi un „eveniment” istoric. Adică, are loc într-un anume timp și spațiu, într-un anume context, cu și pentru o anume comunitate și în cadrul influenței existente transformatoare a tradiției, la care atât ea, cât și opera, prin modul în care este acum interpretată, pot să contribuie.

Semnificația operei este întotdeauna prezentă în întâlnirea însăși, aceasta incluzând deja modul în care lucrarea a reușit să fie de interes pentru noi. Instrumentele și procesele noastre de înțelegere sunt deja în acțiune, unele din lumea vieții noastre și existența omenească, altele din discursul comunității noastre interpretative.¹² Nu poate exista nici o înțelegere fără de presupuneri, nici o percepție directă a ceea ce este în sine și de la sine. Hermeneuticul „ca” este structura inevitabilă prin care lucrurile sunt întotdeauna împlântate în țelurile, metodele, intențiile noastre și așa mai departe; iar relațiile acestea sunt deja la locul lor când vedem și cunoaștem lucrul „ca” ceva. În chip de lucrare de artă, de exemplu, este deja încărcată cu presupunerile noastre cu privire la ce sunt caracteristicile lucrărilor de artă. (Ceea ce nu vrea să spună că acele presupuneri

nu sunt permanent deplasate de alte întâlniri; că sunt și trebuie, iată ce susține acest eseu).

Chiar atunci când ne apare pentru prima oară ca un element de interes, semnificația unei lucrări trecute este deja definită de întrebările puse ei de contextul prezent al investigației. Iar contextul nostru de investigație, cu presupunerile lui, derivă din tradiția care formează deja țesătura relațiilor, orizontul în care noi gândim. Astfel orice înțelegere este plasată în istorie, dimensiunea temporală a ființei noastre, și putem înțelege trecutul numai lărgind orizontul său pentru a cuprinde lucrul întâlnit. (Chiar și în știință, înțelesul unui experiment particular nu vine din jocul elementelor cuprinse în experimentul propriu-zis, ci din tradiția interpretării în care se găsește – cum a luat naștere ca întrebare esențială și cum a fost încadrat, paradigma istorică în acțiune și posibilitățile viitoare pe care le deschide).

Arhitectura dincolo de „obiect” și „subiect”

Astfel, un templu grecesc, de exemplu, nu este un „obiect”, interesul pe care îl prezintă pentru noi nu trebuie redus ca pur și simplu „estetic”, iar noi nu suntem simpli „subiecți” prin care proprietățile sale autonome, realitatea sa adevărată sau înțelesurile corecte pot fi percepute.¹⁵ În schimb, templul este în acțiune; se naște dintr-o lume și e aici, simțit în lumea noastră. Vine spre noi dintr-un context de viață în care soarele se ridică și apune, în care practicile rituale sunt puse în aplicare, conversațiile și viața de zi cu zi se scurg, în care cade ploaia. Este solid și dens și se deosebește de celelalte clădiri, în cadrul zidului de *temenos**; însă contrastează cu și atrage atenția asupra peisajului înconjurător. Întrupează o tradiție care îl leagă, chiar în propria lume, de un trecut depărtat și proiectate rafinate și posibilități pentru acea tradiție. Lucrarea deschide

* *Temenos* – în Grecia antică, un spațiu închis sau incintă sacră, mai ales una ce conținea un templu sau era dedicată unui zeu (N. tr.).

și revelă o lume.¹⁴ Deja înțelegem umanitatea creatorilor săi, le deducem motivele, cel puțin în măsura în care trăiau, ca noi, pe pământ și erau implicați în relații sociale și instituționale, în mijlocul unor fenomene naturale. Înțelegem deja că în lumea vieții lor interpretau și erau temporali; trăiau, se mișcau, decideau și își percepeau identitățile individuale și colective, practicile culturale și viețile sociale.

Clădirea este „un lucru făcut” care poate invoca și care ne poate lega de o lume în care creatorii, utilizatorii, patronii, observatorii și interpreții își jucau deplin posibilitățile în lume în termeni de trecuturi și viitoruri – pe scurt, care le structura existența lor omenească. Faptul că înțelegem deja structura de bază a unei astfel de ființări-în-lume ne permite să înțelegem lucrarea, să începem să o comparăm, să o punem în dialog interactiv cu propria noastră lume. Suntem în stare să ascultăm întrebările pe care ni le poate pune, nu numai să căutăm răspunsuri la întrebările pe care i le adresăm noi.

Întâlnirea cu lucrarea este în sine un moment istoric cu rădăcini în lumea noastră proprie. Aceasta permite lucrării să vorbească, iar nouă să purcedem la activitatea de interpretare. Hermeneuticul „ca” este deja „în acțiune” – îl considerăm „ca” un templu grec, cu tot ceea ce implică.

Dar, desigur, „acesta” nu este deloc templul. Este un diapozitiv proiectat al ruinelor parțial reconstruite ale unei structuri rectangulare, considerată a fi un templu, pe care l-am făcut în vacanța petrecută în Grecia în 1983, în mod deliberat, în umbra unui amurg, când majoritatea turiștilor se întorseseră în sat să se pregătească pentru masă pe terasele în aer liber, suspendate deasupra aceleiași văi. Templul este deja, în multe privințe, „pentru noi”. Nu are nici o realitate obiectivă separată de cea a lui „ca” generator: ca și nașterea canonului clasic de arhitectură, ca și icoana romantică a „gloriei reprezentate cândva de Grecia”, ca sarcina arheologiei moderne, sau ca obiectul turismului modern.

Deci care sunt virtuțile unei conștiințe reflexive cu privire la acele influențe, acele „deja-uri”, pe care teoria hermeneutică ni le deschide – acele valori și practici, acele convenții ale

Cuprins

<i>O cotitură interpretativă. Hermeneutica radicală și opera de arhitectură .....</i>	<i>5</i>
<i>O teorie a autorității. Despre definirea clasicului în arhitectură .....</i>	<i>23</i>
<i>Teoria situaționistă și arhitectura anilor șaizeci .....</i>	<i>49</i>
<i>Istorie și tradiție. Note pentru o teorie a precedentului .....</i>	<i>65</i>
<i>Continuitate, schimbare și granițele arhitecturii .....</i>	<i>87</i>
<i>Trei interpretări ale impulsului manierist .....</i>	<i>97</i>
<i>Biserici venețiene și principiul monumentalității transcontextuale .....</i>	<i>115</i>
<i>Despre caracterul grec al arhitecturii grecești .....</i>	<i>125</i>